

Dorota MillerUniwersytet Rzeszowski
ORCID 0000-0002-4581-7159

**WALDEMAR CZACHUR, AGNIESZKA
KULCZYŃSKA, ŁUKASZ KUMIĘGA (RED.) 2016,
*JAK ANALIZOWAĆ DYSKURS? PERSPEKTYWY
DYDAKTYCZNE*, WYDAWNICTWO UNIVERSITAS,
KRAKÓW, 240 SS.**

Wszechobecny ‘dyskurs’ cieszy się ostatnio rosnącą popularnością w ofercie dydaktycznej polskich uniwersytetów [por. s. 11 i nast.]. Występuje zarówno jako kategoria ściśle związana z różnorodnymi przejawami władzy i ideologii, jak i w ujęciu praktyk językowych służących artykulacji poszczególnych tematów (tożsamość narodowa, ruchy migracyjne, inność, przemoc, taniec, miłość itp.), charakterystycznych dla danego obszaru życia społecznego (edukacja, pedagogika, polityka, filozofia) bądź poszczególnych mediów (telewizja, Internet, reklama, film etc.). Jak słusznie podkreślają redaktorzy omawianej pozycji, na polskim rynku wydawniczym mamy mimo to do czynienia z dość ograniczoną ofertą podręczników poświęconych tej problematyce w ujęciu lingwistycznym [por. Lisowska-Magdziarz 2006] i socjologicznym [por. Horolets 2008; Czyżewski, Kowalski, Piotrowski 1997]. Jak więc sprowadzić do wspólnego mianownika postrzeganie dyskursu charakterystyczne dla przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, jak choćby językoznawców, politologów i socjologów? Co sprawia, że ‘dyskurs’ cieszy się niesłabnącą popularnością w ramach tych dyscyplin? I wreszcie: Jak skutecznie i w atrakcyjny sposób zastosować to pojęcie w praktyce akademickiej? Próbę udzielenia odpowiedzi na te pytania podejmuje omawiany tom. Zebrane w nim artykuły cechuje pluralizm zarówno w przedstawieniu fundamentalnego pojęcia dyskursu, jak i w prezentacji poszczególnych podejść metodologicznych i związanych z tym szans i wyzwań wynikających z włączenia kategorii dyskursu do dydaktyki akademickiej. Główny akcent pada na kwestie lingwistyczne, przy czym omawiana

praca prezentuje różne tradycje badań nad dyskursem: od polonistycznych przez anglosaskie i francuskie aż po germanistyczne. Szerokie pole rozważań Autorów tomu uwzględnia także domenę wizualności oraz hipertekstualność nowych mediów, a lingwistyczne ujęcie 'dyskursu' zostaje uzupełnione o perspektywę socjologiczną.

Tekst **Bożeny Witosz** pt. *Kategoria dyskursu w polonistycznej edukacji akademickiej* zawiera praktyczne wskazówki dotyczące conceptualizacji dyskursu, wyboru adekwatnej definicji dyskursu oraz typologizacji dyskursów jako punktu wyjścia do dalszych analiz. Według Witosz dyskurs „w przeciwieństwie do tekstu, który ma wymiar konkretny i jednostkowy (należy do sfery użycia językowego), jest jednostką abstrakcyjną i intersubiektywną. [...] jest intelektualnym konstruktem, który kształtuje praktykę komunikacyjną” [s. 21]. Dyskurs zdaniem Autorki jest więc kategorią, która – obok gatunku i stylu – w swoisty sposób modeluje konkretne teksty/wypowiedzi. Autorka zwraca przy tym uwagę na fakt, iż dyskurs nie jest jedynie kategorią opisu rzeczywistych praktyk komunikacyjnych, lecz także kategorią konstytuującą te praktyki, a jego „otwartość i niegotowość” [por. s. 34] są wyznacznikami jego atrakcyjności. Autorka postrzega szczególnie krytyczną analizę dyskursu (KAD) jako wartościowe uzupełnienie dotychczasowych programów przedmiotów akademickich.

Maciej Czerwiński (*Semantyczna analiza dyskursu*) skupia się na semiotycznej analizie dyskursu, zwracając jednocześnie uwagę na mnogość prac o charakterze teoretycznym i empirycznym na temat dyskursu opublikowanych w ostatnich latach, a przy tym szeroki zakres znaczeniowy 'dyskursu' obejmujący zarówno elementy werbalne, jak i wizualne. Według Czerwińskiego: „dyskurs to język w użyciu społecznym; twór i produkt zdeterminowany przez sytuację historyczną, kulturową i społeczno-polityczną” [s. 43]. Dyskurs i jego analiza w ujęciu semiotycznym dotyczą znaczeń słów i wyrażen ewokowanych w dyskursie, a także „walk o znaczenie” wynikających z ich odmiennych interpretacji.

Artykuł **Anny Dutki-Mańkowskiej** pt. *Mowa przytoczona w analizie dyskursu – propozycje dydaktyczne dla II etapu studiów* prezentuje kategorię dyskursu z perspektywy językoznawstwa francuskiego opartą na koncepcji tzw. mowy przytoczonej i jej praktyczne implikacje dla studentów studiów II stopnia doskonalących umiejętność formułowania tekstów naukowych, których elementem jest odnoszenie się do innych dyskursów. Autorka zwraca uwagę na „instytucjonalny charakter wypowiedzi, socjokulturowy kontekst ich wytwarzania i interpretacji” jako przedmiot analizy dyskursu [s. 61]. Jak podkreśla, wielogłosowość w dyskursie jest warta odnotowania szczególnie podczas zajęć translatorycznych: zastosowanie instrumentarium analizy dyskursu sprzyja wnikliwej interpretacji tekstu wyjściowego, a także pogłębieniu kompetencji dyskursywnej studentów w zakresie rozumienia istniejących i tworzenia własnych tekstów.

Monika Kostro i Krystyna Wróblewska-Pawlak (*Formy adresatywne w politycznym dyskursie medialnym: od socjolingwistyki do analizy dyskursu*) skupiają się na tzw. formach adresatywnych w języku polskim i francuskim jako narzędziu badania dyskursu, w szczególności politycznego dyskursu medialnego. Odwołując się do własnej praktyki dydaktycznej, Autorki wskazują na fakt, iż analiza form adresatywnych i ich funkcji perswazyjnej skutecznie ilustruje różnicę między językiem-systemem a dyskursem pojmowanym jako „użycie języka w danej sytuacji komunikacyjnej” [s. 94].

Tekst **Tomasza Konika** (*Elementy ewaluatywne w dyskursie na przykładzie analizy tekstu prasowego o tematyce ekonomicznej*) poświęcony elementom wartościującym w dyskursie prasowym o tematyce gospodarczej reprezentuje komunikacyjne ujęcie dyskursu charakterystyczne dla tradycji anglojęzycznej. Dyskurs jawi się tu, najkrócej rzecz ujmując, w formie następującego równania: „dyskurs = tekst + kontekst” [s. 99]. Główny akcent pada więc na teksty tworzone i interpretowane na tle szeroko rozumianego kontekstu.

Joanna Pędzisz (*Kompetencja dyskursywna a rozwój sprawności językowych: możliwości, perspektywy, wyzwania*) reprezentuje podejście charakterystyczne dla językoznawstwa germanistycznego i przytacza argumenty przemawiające za włączeniem analizy dyskursu do praktyki dydaktycznej jako integralnej części kształcenia kompetencji językowych studenta filologii. Autorka zwraca uwagę na tzw. kompetencję dyskursywną leżącą u podstaw działań komunikacyjnych i definiuje ją jako „zdolność przyjmowania określonej roli w konkretnym dyskursie i zajmowania stanowiska, czyli pozycjonowania się w dyskursie” [s. 120]. Dyskurs stanowi więc rodzaj „interakcji w wymiarze społecznym, w którą wchodzi przedstawiciele różnych grup społecznych, reprezentujący różne stanowiska, opinie i interesy, a składające się na nią teksty pozostają podstawowymi jednostkami komunikacji językowej, które jednak tworzą złożoną jednostkę – zespół tekstów” [s. 121–122]. Autorka wyodrębnia poszczególne elementy kompetencji dyskursywnej, uwzględniając przy tym zarówno tzw. wielopłaszczyznową analizę dyskursu, jak i oddziaływanie poprzez tekst na innych uczestników dyskursu [por. s. 122–123]. Artykuł zawiera liczne propozycje dydaktyczne w postaci konkretnych ćwiczeń i/lub technik mających służyć rozwijaniu poszczególnych elementów kompetencji dyskursywnej w ramach podstawowych sprawności językowych.

Również tekst **Doroty Kaczmarek** (*Tematyczno-funkcjonalne powiązania tekstów. Możliwości adaptacji dyskursu dla potrzeb dydaktyki filologicznej*) koncentruje się wokół kompetencji dyskursywnej i pojęcia dyskursu charakterystycznego dla językoznawstwa germanistycznego. Autorka zwraca uwagę na aspekt kontrastywny w ramach analizy dyskursu oraz atrakcyjność, „spektakularność” danego dyskursu [s. 145]. Ważne jest również zdaniem Autorki zwrócenie uwagi studentów na dyskursy jako otwarte zbiory tekstów oraz teksty stanowiące „dynamiczne elementy dyskursu” [s. 146]. Autorka skupia się przede wszystkim

na dyskursywności rozumianej jako powiązania pomiędzy tekstami dyskursu i możliwościach jej analizy w ramach dydaktyki neofilologicznej. Dyskurs jest więc według Autorki „sporem/dyskusją objawiającym się między tekstami mówiącymi na ten sam temat” [s. 154].

Artykuł **Magdaleny Nowickiej** (*Postfoucaultowska analiza dyskursu – problemy i szanse dydaktyczne*) nawiązuje bezpośrednio do koncepcji Michela Foucaulta oraz trudności wynikających z jej metodologiczno-dydaktycznej operacjonalizacji przedstawionych na przykładzie przekazów medialnych o zmianie płci. Zgodnie z myślą Foucaultowską dyskurs jawi się jako „zbiór wypowiedzi uformowanych wedle podobnych zasad oraz podlegających zbliżonym warunkom i anonimowym procedurom kontroli” [s. 162] lub – krócej – „nośnik władzy-wiedzy” [s. 169]. W centrum zainteresowania Autorki znajduje się charakterystyczna dla krytycznej analizy dyskursu krytyka badanych dyskursów i związanych z nimi relacji władzy, której ostatecznym celem jest próba naprawy władzy oraz przeciwdziałanie hegemonii określonego typu dyskursu przy jednoczesnej marginalizacji jego innych typów. Autorka stosuje podstawowe kategorie analityczne postfoucaultowskiej analizy dyskursu (władza, wiedza, dyspozytyw, prawda, podmiot, autor itd.) do analizy korpusów medialnych i opisuje przy tym szczegółowo przykładowe zajęcia warsztatowe dla studentów studiów II stopnia dziennikarstwa i komunikacji społecznej. Dochodzi przy tym do wniosku, że mimo – oczywistego i nieuniknionego – zredukowania wielowątkowej koncepcji Foucaulta, jej zastosowanie prowadzi do spotęgowania u studentów „świadomości dyskursowej” [s. 179] polegającej na uwrażliwieniu na funkcjonującą w przestrzeni społeczno-medialnej mnogość konkurujących ze sobą dyskursów oraz zachęceniu studentów do zastanowienia się nad tym, co za nimi stoi.

Artykuł **Alicji Raciniewskiej** (*Pokaz mody jako dyskurs. Propozycja warsztatu badawczego*) prezentujący możliwości zastosowania analizy dyskursu w badaniach nad pokazami mody również wyraźnie nawiązuje do myśli Michela Foucaulta, a także do tzw. analizy ramowej. Dyskurs według Autorki to „zawarta w ludzkich wypowiedziach forma wiedzy o świecie, powstała w danym kontekście społecznym, kształtująca ludzkie sposoby myślenia i działania” [s. 186], a jednocześnie ich relacja ze sposobami sprawowania władzy [s. 186].

Paweł Ciołkiewicz (*Spór wokół katastrofy smoleńskiej z perspektywy analizy dyskursu. Przypadek dyskusji wokół różnych wersji stenogramów*) odwołuje się, podobnie jak Alicja Raciniewska i Magdalena Nowicka, do socjologicznego wariantu analizy dyskursu publicznego, poddając analizie spór wokół tzw. katastrofy smoleńskiej. Stosuje przy tym dwie kategorie zaczerpnięte z etnometodologii: metodę dokumentarną oraz metodę uzwycznajnienia, a szeroko rozumiany dyskurs publiczny definiuje jako „całokształt przekazów dostępnych publicznie” [s. 203]. Na podstawie materiału empirycznego zaczerpniętego z tekstów prasowych i internetowych oraz telewizyjnych programów publicystycznych Autor ilustruje

zacieranie się granic między wiedzą potoczną, reprezentowaną przez dziennikarzy, a wiedzą specjalistyczną, przekazywaną przez ekspertów z dziedziny badania wypadków lotniczych.

Niewątpliwą zaletą omawianej pozycji jest mnogość teoretycznych i analitycznych podejść do analizy dyskursu opartych na modelach dyskursu i literaturze przedmiotu pochodzących z różnych kręgów kulturowych. Przedstawione „w pigułce” różne ujęcia dyskursu i sposoby jego analizy są bardzo przydatne dla obu stron uczestniczących w procesie dydaktycznym: dla wykładowców pragnących zapoznać studentów z najnowszymi trendami w ramach lingwistyki tekstu oraz dla studentów kierunków humanistycznych lub społecznych zainteresowanych popularnym obecnie ‘dyskursem’. Warte podkreślenia są także wysoka wartość naukowa poszczególnych artykułów oraz sprawdzone przez Autorów propozycje konkretnych rozwiązań metodologicznych i atrakcyjnych zastosowań dydaktycznych bazujące na różnorodnych korpusach badawczych. Mocną stroną publikacji są także cenne spostrzeżenia dotyczące teoretycznej i empirycznej strony (analizy) dyskursu oraz zwrócenie uwagi na korzyści i potencjalne trudności lub wątpliwości wynikające z włączenia analizy dyskursu do dydaktyki akademickiej.

Reasumując, należy stwierdzić, że omawiana praca to prawdziwa foucaultowska skrzynia z narzędziami, z której każdy zainteresowany ‘dyskursem’ może wybrać coś dla siebie. Zaproponowane przez Autorów narzędzia i częściowe podejścia do analizy dyskursu wzajemnie się uzupełniają, a zastosowane komplementarnie umożliwiają szerszy ogląd dyskursu jako zjawiska wielogłosowego i wielopłaszczyznowego.

Literatura

- Czyżewski M., Kowalski S., Piotrowski A. (red.), 1997, *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, Kraków.
- Horolets A. (red.), 2008, *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, Toruń.
- Lisowska-Magdziarz M., 2006, *Analiza tekstu w dyskursie medialnym. Przewodnik dla studentów*, Kraków.